

NASTAVNA JEDINICA 8

Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

8.1 Dobar zakon – loš zakon Šta jedan zakon čini dobrim?

8.2 U kom starosnom dobu?

Kako bi zakon trebalo primjenjivati na mlade?

8.3 Vi donosite zakon

Kako se nositi s mladim prestupnicima?

8.4 Pravila predočavanja dokaza

Koji bi dokaze trebalo uzimati u obzir na sudu?

NASTAVNA JEDINICA 8: Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

Zakoni određene vrste neophodni su za efikasno i pravedno upravljanje bilo kojim društvom. Zakon važi u svakoj situaciji, za sve članove jedne zajednice, odnosno zemlje, iako postoje određene grupacije, kao što su djeca, na koje se neki zakoni ne odnose sve dok ne dostignu određeno starosno doba.

Jedna od mogućih podjela zakona, odnosno prava, jeste podjela na građansko i na krivično pravo. Građansko pravo predstavlja jedan od načina rješavanja sporova između pojedinaca i grupa ljudi. Krivično pravo reguliše onu vrstu ponašanja za koju vlasti smatraju da je treba suzbiti ili spriječiti.

Međutim, ni jedan zakon nije savršen. Zakone donose ljudi, te ih je ponekad potrebno izmijeniti. Zakon može biti zastario, nedjelotvoran ili jednostavno nepravedan prema određenim kategorijama stanovništva.

Zakon se ne može razdvojiti od politike. Na kraju krajeva, zakoni se i donose i mijenjaju u okviru jednog političkog sistema. Za demokratske političke sisteme važno je da svi građani imaju jednaku mogućnost odlučivanja kad su zakoni u pitanju. Takođe je veoma značajno da zakon važi jednako za sve građane i da niko nije iznad zakona. Taj koncept ponekad se naziva vladavina prava ili pravna država.

Konačno, zakoni bi trebalo da budu u skladu s ljudskim pravima. Ovo je izuzetno važno kako bi zakoni bili pravični i da se ne bi zloupotrebili kao sredstvo ugnjetavanja ili diktature. Većina demokratskih sistema se, stoga, oslanja na pisane ustave koji daju okvir ljudskih prava, a koji je iznad zakona neke države. Neke države takođe su osnovale ustavne sudove koji odlučuju jesu li zakoni u skladu s ustavom ili ne.

Učenje za obrazovanje o demokratiji i ljudskim pravima

Kroz ovaj niz lekcija učenici će:

- steći nova znanja o konceptu zakona i njegovog značaja za demokratsko društvo;
- shvatiti da osnovna svrha zakona jeste da pomaže građanima i štiti društvo;
- steći veće poštovanje za ideju vladavine prava;
- saznati nešto više o pravnom sistemu svoje države.

NASTAVNA JEDINICA 8: Pravila i propisi

Kakva pravila društvu trebaju?

Naslov lekcije	Obrazovni ciljevi	Učenički zadaci	Sredstva	Metodi
Lekcija 1: Dobar zakon – loš zakon	Steći nova znanja i shvatiti značaj faktora koji predstavljaju kriterijume za određivanje valjanosti zakona.	Razgovarati o školskim propisima i utvrditi šta predstavlja dobar školski propis. Raspravljati o zakonima i odrediti šta čini dobar zakon. Kritički ispitati određenu pravnu oblast u zemlji, na primjer propise o konzumiranju alkohola. Predložiti i argumentovati neki novi školski propis ili novi zakon.	Po dvije kartice za svakog učenika – jedna sa oznakom „A“, a druga sa oznakom „B“. Radni list – Propisi o alkoholu u našoj zemlji. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika. <i>Flip chart</i> ili veliki list papira za izložbu u razredu.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 2: U kom starosnom dobu?	Razmotriti kako se zakon primjenjuje na mlade ljude.	Ispitati koje je zakonom određeno starosno doba od kojeg mladi mogu početi da participiraju u raznim aktivnostima odraslih. Razmotriti koliko su važeći zakoni adekvatni kada su u pitanju mladi.	Tri velika znaka s oznakom „A“, „B“ i „C“ postavljena na tri različita zida učionice. Kopije radnog lista za učenike 8.1 – jedan za svaka dva učenika. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Rad u paru. Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 3: Vi donosite zakon	Razmotriti pitanje da li bi mladi ljudi koji su prekršili zakon trebalo da budu kažnjeni i, ako bi, kako.	Razmotriti različite faktore koji određuju šta predstavlja pravičnu kaznu za krivično djelo.	Kopija priče i dodatne informacije za nastavnika.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.
Lekcija 4: Pravila predočavanja dokaza	Shvatiti princip predočavanja dokaza na sudu.	Razmotriti koju bi vrstu dokaza trebalo priznavati na sudu i kakve dokaze ne bi trebalo koristiti.	Kartice za raspravu (radni list za učenike 8.2) za svaku grupu od 4 do 6 učenika.	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Lekcija 1

Dobar zakon – loš zakon

Šta jedan zakon čini dobrim?

Obrazovni ciljevi	Steći nova znanja i shvatiti značaj faktora koji predstavljaju kriterijume za određivanje valjanosti zakona.
Učenički zadaci	Razgovarati o školskim propisima i utvrditi šta predstavlja dobar školski propis. Raspravljati o zakonima i odrediti šta čini dobar zakon. Kritički ispitati određenu pravnu oblast u zemlji, na primjer propise o konzumiranju alkohola. Predložiti i argumentovati neki novi školski propis ili novi zakon.
Sredstva	Po dvije kartice za svakog učenika – jedna sa oznakom „A“, a druga sa oznakom „B“. Materijal – Propisi o alkoholu u našoj zemlji. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika. <i>Flip chart</i> ili veliki list papira za izložbu u razredu.
Metodi	Rad u manjim grupama i diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Metod koji se koristi u ovoj lekciji poznat je pod nazivom «induktivna metoda učenja». Prema ovoj metodi, nastavnik pomaže učenicima da shvate apstraktne principe tako što im navodi konkretne primjere. Lekcija počinje konkretnim primjerima – na primjer, zakona ili propisa, a učenici iz njih treba da izvuku opšte principe. U ovom slučaju principi su kriterijumumi prema kojima se određuje da li su zakoni ili propisi dobri ili nijesu. Na primjer: Da li su pravični? Da li su korisni? Da li su dobri za sve građane? Može li ih policija sprovesti? da li su jednostavni da bi se mogli razumjeti i poštovati?

Tamo gdje je potreban određen materijal, na primjer, propisi o alkoholu koji se primjenjuju u državi, nastavnik ili učenici imaju zadatak da taj materijal donesu na čas.

Lekcija

Nastavnik počinje čas dajući svakom učeniku po dvije kartice – jednu označenu velikim slovom „A“ (u zelenoj boji) i drugo s velikim slovom „B“ (u crvenoj boji).

Nastavnik objašnjava učenicima da će im pročitati neka izmišljena školska pravila, a da oni treba da kažu da li bi to, po njihovom mišljenju, bila dobra ili loša pravila. Za dobra pravila trebaju da podignu karticu „A“, a za loša pravila karticu „B“.

Nastavnik čita izmišljena školska pravila jedno po jedno. Iza svakog pravila učenici treba da podignu jednu od kartica – zavisno od toga šta misle o datom pravilu. Neka od tih pravila mogla bi biti sljedeća:

- Domaći zadatak je zabranjen;
- Nema maltretiranja;
- Učenici moraju plaćati da bi išli u školu;
- U školu se ne smiju unositi žvakaće gume;
- Učenici moraju voljeti sve nastavnike;
- Učenicima bi trebalo da bude omogućeno da biraju koje će časove pohađati;
- Stariji nastavnici bi trebalo da imaju manje časova;
- Mobilni telefoni su zabranjeni u školi.

Za svako pitanje nastavnik bi trebalo da prozve dva ili tri učenika da objasne svoj stav:

- Zašto misliš da je to pravilo dobro/loše?

Učeničke ideje u ovoj fazi ne bi trebalo dalje komentarisati ili raspravljati o njima.

Potom bi nastavnik trebalo da podijeli razred na grupe od po 4 do 6 učenika, čiji bi zadatak bio da odrede faktore na osnovu kojih je jedno školsko pravilo dobro:

- Šta jedno školsko pravilo čini dobrim?

Grupe izlažu svoje ideje ostatku razreda.

Nastavnik potom ponavlja kompletnu vježbu – čita pravila razredu, učenici dižu kartice kao odgovor, obrazlažu svoje stavove, itd. – ali se vježba ovoga puta fokusira na imaginarne zakone, umjesto na školska pravila. Neki od tih zakona mogli bi biti sljedeći:

- Svi građani bi trebalo da budu biti pripadnici iste religije;
- Ubistvo je pogrešno;
- Zabranjeno je govoriti laži;
- Brza hrana bi trebalo da bude zabranjena;
- Građani mogu sami odlučiti kojom stranom puta žele da voze;
- Žene bi trebalo da budu plaćene jednako kao i muškarci.

Nastavnik potom upućuje učenike da se ponovo vrate u grupe i odrede faktore na osnovu kojih je jedan zakon dobar?

- Šta jedan zakon čini dobrim?

Grupe bi svoje ideje trebalo da izlože ostatku razreda, a zadatak nastavnika je da, pri tome, nastoji da ih usmjeri ka izvjesnim ključnim kriterijumima koji se odnose na zakone i čine komponentu dobrih zakona. Pomenuti kriterijumumi uključuju i sljedeće:

- Pravičnost – pravda i jednakost, kao što su jednake plate za muškarce i žene;
- Korisnost – čine društvo organizovanijim, na primjer, zakoni o saobraćaju čine vožnju sigurnijom;

Živjeti u demokratiji

- Opšte dobro – ne podržavanje interesa samo nekih grupa, na primjer, bogatih;
- Provedivost – većina je voljna da ih poštuje, a policija je u mogućnosti privesti one koji ih krše;
- Jednostavnost – lako ih je razumjeti i poštovati, nijesu previše komplikovani.

Nakon što se razred složi s njima, navedene stavove trebalo bi okačiti na vidno mjesto u učionici. Naslov postera mogao bi da glasi „Šta jedan zakon čini dobrim?“

Nastavnik potom upućuje učenike da odaberu jedan zakon svoje zemlje ili cijelu oblast na kojoj bi željeli da rade unutar svoje grupe, na primjer zakonska regulativa o konzumiranju alkohola. Taj materijal trebalo bi da bude pripremljen i podijeljen. Ako ima više raspoloživog vremena, učenici mogu dobiti druge materijale koji ih zanimaju, na primjer, prava i obaveze djece i tinejdžera. Grupama se dijele markeri i veliki listovi papira u cilju pripreme prezentacije o tome jesu li zakoni koje su odabrali dobri ili nijesu – koristeći se kriterijumima koje su ranije utvrdili, a koji su izloženi na vidnom mjestu u učionici.

Grupe svoje stavove prezentiraju ostatku razreda.

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi mogli dati predlog novog zakona ili novog školskog propisa na temu koju sami odaberu – na primjer, zaštita okoline – i dati argumente u prilog uvođenja tih zakona, odnosno propisa u smislu ključnih kriterijuma koje su ranije utvrdili.

Lekcija 2

U kom starosnom dobu?

Kako bi zakon trebalo primjenjivati na mlade ljude?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti kako se zakon primjenjuje na mlade ljude.
Učenički zadaci	Ispitati koje je zakonom određeno starosno doba od kojeg mladi mogu početi da participiraju u raznim aktivnostima odraslih. Razmotriti koliko su važeći zakoni adekvatni kada su u pitanju mladi.
Sredstva	Tri velika znaka s oznakom „A”, „B” i „C” postavljena na tri različita zida učionice. Kopije radnog lista za učenike 8.1 – jedan za svaka dva učenika. Flomasteri i veliki list papira za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Rad u paru i manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Ova lekcija uključuje dosta fizičke aktivnosti. Ukoliko smatrate da to nije pogodno za vaše učenike, glavna vježba može se izmijeniti i prilagoditi tako da učenici ostanu da sjede u klupama – kod glasanja mogu, recimo, dići ruku ili karticu sa oznakom „A”, „B” ili „C” umjesto da mijenjaju mjesto.

Lekcija

Na početku lekcije nastavnik pita učenike da li misle da je pošteno da postoji zakon po kojem su mladi obavezni da idu u školu – s obzirom na to da ne postoji sličan zakon za odrasle:

- Mislite li da je pravedno da postoji zakon koji prisiljava mlade da idu u školu?
Zašto, odnosno zašto ne?

Nastavnik zatim dijeli učenike na parove i daje im upitnik koji treba da popune (radni list za učenike 8.1). Upitnik se odnosi na zakonski određeno starosno doba od kojeg mladi u svojoj zemlji imaju pravo da participiraju u raznim aktivnostima odraslih.

Nastavnik poziva nekoliko parova da se dobrovoljno jave i pročitaju po jedan odgovor. Nakon svakog odgovora, nastavnik se zaustavlja i, ukoliko je potrebno, koriguje odgovor koju su dali učenici. Učenici potom zapisuju tačan odgovor na upitnik.

Kod svakog odgovora nastavnik bi parovima trebalo da postavi sljedeća pitanja:

- Šta mislite je li to starosno doba:
 - a) prenisko?
 - b) previsoko?
 - c) odgovarajuće?

Nastavnik parovima ostavlja nekoliko trenutaka da razmisle i odluče, a potom ih upućuje da pređu u odgovarajući kraj učionice, zavisno od njihovog odgovora. (Nastavnik je prije toga postavio velike oznake „A“, „B“ i „C“ na odgovarajuća mjesta.)

Nastavnik nasumice proziva neke parove da ostatku razreda iznesu svoj stav i argumente kojim ga podupiru. Ostalim učenicima nastavnik daje mogućnost da postavljaju pitanja datom paru u vezi sa njihovim stavom.

Na kraju ovog dijela lekcije nastavnik pita sljedeće:

- Mislite li da je pravedno to što zakon mlade tretira drugačije od odraslih?
Zašto jeste, odnosno zašto nije?

Nakon toga nastavnik dijeli razred na grupe od po 4 do 6 učenika i svakoj grupi daje markere i veliki list papira. Nastavnik upućuje grupe da pokušaju da navedu primjer promjene u zakonskoj regulativi svoje zemlje koja bi išla u prilog mladima. Učenici mogu predložiti potpuno nov zakon, na primjer, da bi svaka škola trebalo da ima učenički parlament ili da bi trebalo da postoji minimalna dnevnicna kod zapošljavanja mladih, ili mogu predložiti izmjene u postojećoj regulativi, na primjer, zakona o starosnom dobu neophodnom za glasanje ili posjedovanje vozačke dozvole. Svaka grupa bi trebalo da pripremi prezentaciju o temi koju je izabrala i, pri tome, ukratko izložiti glavne argumente i konkretnu korist koju bi mladi imali od tog novog zakona. Nakon prezentacija razred može glasati o tome koja je grupa imala najbolji predlog.

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi trebalo da razmisle o tome šta oni, kao mladi ljudi ili kao grupa učenika, mogu učiniti da uvjere vlasti da prihvate njihov(e) predlog(e) promjena u zakonskoj regulativi.

Lekcija 3

Vi donosite zakon

Kako se nositi s mladim prestupnicima?

Obrazovni ciljevi	Razmotriti pitanje da li bi mladi ljudi koji su prekršili zakon trebalo da budu kažnjeni i, ako bi, kako.
Učenički zadaci	Razmotriti različite principe – kazna, preventiva, rehabilitacija – koji igraju ulogu kada se odlučuje koja je poštena kazna za zločin koji je počinila mlada osoba.
Sredstva	Kopija priče i dodatne informacije za nastavnika.
Metodi	Rad u manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Konceptualno učenje: tri osnovna načela o svrsi kažnjavanja

Dok se druga lekcija bavila građanskim pravom, ova lekcija će promatrati krivično pravo, stavljajući naglasak na pitanje treba li kažnjavati mlade prestupnike i ako treba, kako ih kazniti. Osnovno pitanje u teoriji kažnjavanja jeste „zašto kazniti?“. Na to pitanje odgovaralo se na različite načine kroz cijelu istoriju i kroz promjene u naučnom i filozofskom razmišljanju. Pojavila su se tri principa povezana sa svrhom kažnjavanja.

1. **Kazna.** Kažnjavanje je povezano s krivicom i odgovornošću. Zločinac zaslužuje da bude kažnjen, a društvo izražava svoje neodobravanje zločina. Ovaj koncept takođe pruža standard proporcionalnosti, štiteći zločinca od prestroge kazne. Cilj je uspostaviti pravdu.
2. **Preventiva.** Kažnjavanje šalje poruku potencijalnim zločincima u društvu, odvraćajući ih od okretanja zločinu, jer „bol“ kazne nadmašuje dobit. Cilj je spriječiti zločine drugih.
3. **Rehabilitacija.** Zločin se posmatra kao poziv u pomoć. Zločincu je potrebniji odgovarajući tretman nego kazna i cilj je da mu se, kroz njegovu integraciju u društvo, pomogne da više ne počini ni jedan zločin u budućnosti.

Sistemi kažnjavanja uveliko se razlikuju širom svijeta u načinu na koji se stvara ravnoteža između ova tri principa, kako za odrasle tako i za mlade prestupnike. Uopšteno govoreći, mnoge države rehabilitaciji su dale prednost nad principom kazne i preventive. Ali ne idu sve države u tom smjeru. Za pitanje rehabilitacije usko se veže i pitanje gdje povući crtu između mladih i odraslih prestupnika. Savjet Evrope postavio je starosnu granicu na 18 godina, a kako bi opravdao tu odluku pozvao se na Konvenciju o pravima djeteta iz 1989. (pogledaj dodatne informacije za nastavnike).

Ova lekcija nudi uvod u tri principa kažnjavanja koja su iznad prikazana. Još jednom se koristi induktivni pristup. Učenici se bave slučajem o mladom prestupniku i otkrivaju različite principe kažnjavanja, njihove implikacije i potrebu za ravnotežom. Nastavnik može naglasiti principe u kratkom predavanju tokom ili nakon rasprave u razredu.

Ova lekcija može otvoriti vrata naknadnom projektu koji će zahtijevati otprilike još dva časa. Učenici mogu koristiti principe koje su naučili u ovoj lekciji kako bi opisali ravnotežu koju je postavio krivični zakon za mlade prestupnike u njihovoj državi.

Lekcija

Nastavnik na početku dijeli razred u grupe od po 4 do 6 učenika, a potom im objašnjava da vladavina prava uključuje princip da bi sudije trebalo da budu obavezane zakonom kada izriču kaznu za zločinca ili prestupnika. U ovoj lekciji učenici će razmatrati kako bi zakone trebalo osmisлити kada se radi o mladim prestupnicima. Čuće priču o zločinu, a svaka grupa treba da igra ulogu sudije koji optuženom mora odrediti odgovarajuću kaznu.

Nastavnik ispriča učenicima osnovnu priču i daje im priliku da, kao grupa, odluče o tome koja bi bila pravična kazna za Toma. Grupe prezentiraju svoje ideje razredu.

Zatim nastavnik daje grupama dodatne informacije. Nakon svake nove informacije, grupe imaju priliku da promijene svoje mišljenje o kazni koju su na početku planirali.

Na kraju aktivnosti, nastavnik traži od svake grupe da razredu predstavi svoje ideje:

- Što mislite koju kaznu bi Y trebalo da dobije? Zašto?
- Jeste li zbog dodatnih informacija promijenili mišljenje o prvobitnoj odluci? Ako jeste, kako?

Nastavnik zatim okuplja sve učenike u plenarni dio i pita:

- Kakve bi sve faktore sudije trebalo da uzmu u obzir pri određivanju kazne nekome ko je osuđen za krivično djelo?
- Mislite li da bi sudije trebalo da mlade ljude tretiraju drugačije nego odrasle? Zašto bi, odnosno zašto ne bi?

Kao posljednji zadatak ili za domaći zadatak učenici bi mogli navesti slučaj za koji su, recimo, čuli na televiziji ili saznali iz novina, ili koji se desio u njihovom okruženju, a u kojem je mladoj osobi koja je prekršila zakon određena kazna koja je, prema njihovom mišljenju:

- a) prestroga; ili
- b) preblaga.

Učenici bi trebalo da napišu kraći sastav o primjeru koji su odabrali i da ga na sljedećem času prezentiraju ostatku razreda i, pri tome, ukratko obrazlože elemente slučaja koji su ih naveli na takav stav – na primjer, slučaj izazivanja saobraćajne nesreće pod dejstvom alkohola.

Vi donosite zakon

„Leonardu i Tomu bilo je po petnaest godina i išli su u istu školu. Znali su se niz godina, ali se nikada nijesu baš najbolje slagali.

Jednog dana Tomov mobilni telefon je nestao i on je optužio Leonarda da ga je ukrao. Leonard je rekao da on nije ukrao mobilni telefon i dodao je da je Tom ljubomoran na njega, jer on ima puno prijatelja, a Tom nema ni jednog.

Toga je dana nakon nastave izbila tuča. Tom je izvukao nož iako je Leonard bio nenaoružan. Tokom tuče Tom je toliko posjekao Leonarda po licu da će mu ostati ožiljak za cijeli život.“

Zadatak

Šta mislite koja bi bila pravična kazna za ono što je Tom učinio? Raspravite ovo pitanje u svojoj grupi i zapišite kaznu koju bi zakon trebalo da propiše za tu vrstu prekršaja.

Dodatne informacije

1. Tom je odgajan jako strogo, a otac ga je više puta premlatio.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

2. Tom je bio izolovan u razredu i nije imao nikoga ko bi saslušao njegove probleme.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

3. Leonard je zapravo ukrao Tomov mobilni telefon i započeo tuču jer je Tom prijavio krađu mobilnog telefona policiji.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

4. Leonard je bio vođa bande koja je maltretirala Toma mjesecima. Banda je više puta pretukla Toma, udarajući ga štapovima, lancima i metalnim šipkama. Zbog toga je Tom imao noćne more i čak se bojao da ide u školu.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

5. Tomov otac stalno je mučio Toma govoreći mu da je preslab i da bi trebalo da se suprostavi nasilnicima poput Leonarda.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

6. Tom je izvadio nož samo kako bi zaplašio nasilnike. Nikad nije namjeravao da ga upotrijebi. Tu je bilo još dvadeset mladih ljudi, svi su ohrabivali dječake da se tuku.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

7. Nastavnik je dva dana prije tuče vidio da je Tom donio nož u školu, ali ga nije ništa pitao o njemu.

Utiče li to na vaše gledište o Tomovoj kazni? Ako utiče, kako? Promijenite svoj nacrt zakona ako je potrebno.

Učenici određuju predstavnike svojih grupa koji onda razredu prezentiraju svoje nacрте zakona. Može se očekivati da će svi biti svjesni dilema koje su uključene u suprotstavljene ciljeve i principe pravde kao što su sljedeći.

– Kako pokazujemo da društvo ne odobrava takvo ponašanje?

– Kako možemo osigurati da škola bude mjesto gdje je nasilje zabranjeno?

– Koliko oštro moramo kazniti nekog poput Toma kako bismo obeshrabrili druge, kao što je Leonardova banda, da ne koriste noževe?

– Tomovo ponašanje je poziv u pomoć i on nije mogao da izabere porodicu u kojoj je odgojen. Kako možemo pomoći Tomu da bude srećniji i da ubuduće nema potrebu da se tuče noževima?

Nastavnik može rezimirati raspravu povezujući navedena pitanja s tri principa kazne, preventive i rehabilitacije. Pozivajući se na Konvenciju o pravima djeteta, nastavnik može predložiti da prioritet bude rehabilitacija.

Ukoliko vrijeme dopusti i učenici budu zainteresirani, pomenuto pitanje može se i produbiti. Ako se ne slažu oko pitanja kako postići ravnotežu između tri principa kažnjavanja, ta debata bi trebalo da se nastavi. Ako se slažu o principu rehabilitacije, mogu proučiti kako zakon u njihovoj zemlji uzima u obzir tri principa kazne, preventive i rehabilitacije.

Lekcija 4

Pravila predočavanja dokaza

Koje bi dokaze trebalo uzimati u obzir na sudu?

Obrazovni ciljevi	Shvatiti princip predočavanja dokaza na sudu.
Učenički zadaci	Razmotriti koju bi vrstu dokaza trebalo priznavati na sudu i koju vrstu dokaza bi bilo pogrešno koristiti.
Sredstva	Kartice za raspravu (radni list za učenike 8.2) za svaku grupu od 4 do 6 učenika.
Metodi	Rad u manjim grupama; diskusija u kojoj učestvuje cijeli razred.

Osnovne informacije

Jedan od ključnih elemenata u svakom sistemu krivičnog pravosuđa jeste skup pravila kojima se određuje koje bi dokaze trebalo priznati na sudu, a koje ne bi, kako bi suđenje bilo pravedno. Na primjer, je li ispravno koristiti „glasine“ kao dokaze, tj. nešto čemu nije prisustvovao svjedok direktno, nego mu je to neko prepričao; nadalje, dokaze koji su iznuđeni mučenjem ili prijetnjama nasiljem; dokaze dobijene putem „sugestivnih pitanja“, tj. pitanja koja navode svjedoka na to šta da kaže?

Lekcija

Nastavnik započinje čas predstavljajući sljedeću odredbu iz Evropske konvencije o ljudskim pravima (1950.), usmeno i pismeno na tabli ili *flip chart*-u:

„Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.“ *Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950.), član 6. Stav 2.*

Nastavnik podstiče učenike da objasne ovu odredbu. Nastavnik može dodati kategoriju početne pretpostavke nevinosti. Učenici bi trebalo da razumiju važnost ovog principa za pravično suđenje i morali bi da nauče da optužena osoba može biti osuđena samo ako je priloženo dovoljno dokaza koji dokazuju njenu krivnju. U ovoj lekciji učenici će razmatrati pravila o izvođenju dokaza na sudu.

Učenici bi trebalo da formiraju grupe od 4 do 6 članova.

Zatim nastavnik govori o suđenju za zločin koje se odvija. Tiče se mladića po imenu Manuel, koji je optužen da je ukrao automobil koji pripada g. Keju. Automobil je nestao ispred njegove kuće kasno uveče i pronađen je napušten izvan sela sljedećeg jutra. Poliven je benzinom i zapaljen. Manuela je uhvatila policija kasnije te sedmice i optužila ga za krađu i počinjenu štetu.

Nastavnik, potom, svakoj grupi daje kartice za diskusiju. Na svakoj kartici nalazi se jedan od dokaza pomoću kojih tužilac na suđenju dokazuje Manuelovu krivicu.

Nastavnik traži od grupa da:

- poređaju dokaze određenim redom – od najjačeg do najslabijeg;
- odluče da li bi neke od dokaza trebalo isključiti na osnovu toga što nijesu relevantni ili su nepravedni.

Grupe izlažu svoje ideje ostatku razreda i pokušavaju da postignu saglasnost o tome koje bi dokaze trebalo prihvatiti kao valjane, a koje ne.

Nastavnik upućuje učenike da se vrate u svoje grupe i razmisle o sljedećem:

- Koja biste pitanja sada željeli da sud postavi tim svjedocima ili Manuelu? Zašto?
- Ima li nekih pitanja za koja bi bilo nepravedno da ih sud postavi? Ukoliko ima, zašto?

Grupe izlažu svoje ideje, a razred zajednički nastoji da sastavi listu vrsta dokaza i tipova pitanja za koja smatraju da ih ne bi bilo ispravno koristiti, odnosno postavljati na sudu.

Ako vrijeme dopusti, ova lekcija može da vodi do istraživačkog zadatka. Za domaći zadatak učenici treba da prouče pravila predočavanja dokaza koja važe za krivične procese u njihovoj zemlji i da svoje rezultate prezentiraju ostatku razreda na sljedećem času.

Radni list za učenike 8.1

Upitnik: u kojem starosnom dobu?

U kojem starosnom dobu zakon u vašoj državi dopušta mladim ljudima da:

1. Imaju vozačku dozvolu?
2. Sklope brak?
3. Glasaju na izborima?
4. Služe vojsku?
5. Plaćaju porez?
6. Kandiduju se za političku funkciju?
7. Idu u zatvor?
8. Prekinu školovanje?
9. Usvoje dijete?

Radni list za učenike 8.2

Kartice za raspravu

Policajac kaže sudu da je Manuel priznao da je ukrao automobil dok je bio na ispitivanju u policijskoj stanici.	Mladi muškarac sudu kaže da se Manuel uvijek hvalio o krađi automobila.
Mlada djevojka sudu kaže da je čula prijatelja koji je razgovarao mobilnim telefonom s Manuelom. Njen prijatelj razgovarao je s Manuelom o krađi automobila g. Keja.	G. Kej sudu kaže da misli da Manuel mora biti glavni osumnjičeni jer je bio kivan na porodicu Kej još otkad je g. Kej zabranio Stefanu da viđa njegovu kćer.
Jedan on Manuelovih nastavnika sudu kaže da je uhvatio Stefana kako krade iz škole više puta dok je bio u školi.	Manuel nema nikog ko bi potvrdio njegov alibi da je bio sam kod kuće te večeri kad je automobil ukraden.
Kada ga je tužilac upitao, „Jesi li vidio mladića koji izgleda kao Manuel kako vozi automobil te večeri?“, Kejev susjed je na sudu rekao, „Da, jesam.“	

8.1 Dodatne informacije za nastavnike

Integracija, ne kriminalizacija

Tomas Hammarberg²⁴, Povjerenik za ljudska prava, Savjet Evrope

U većini evropskih država, tinejdžeri ne dominiraju u ukupnim statistikama o kriminalu. Takođe, nivo maloljetničkog kriminala ostaje više ili manje stabilan iz godine u godinu na cijelom kontinentu.

To ne znači da je problem beznačajan. Zabrinjavajući trend o kojem su izvijestile neke države jeste da su neki zločini, koje su počinili mladi prestupnici, postali nasilniji ili uopšteno ozbiljniji. To je samo po sebi zabrinjavajući znak. (...).

U ovom trenutku u Evropi postoje dva različita trenda. Jedan je da se smanji starosno doba za krivičnu odgovornost i da se više mlađe djece zatvori. Drugi trend je – u duhu Konvencije o pravima djeteta UN-a – da se izbjegne kriminalizacija i pronađu porodične ili druge društvene alternative za zatvor.

Ja ću govoriti u korist drugog pristupa. U njemu me podržava ne samo Konvencija UN-a nego i Evropska mreža ombudsmana za djecu. U izjavi iz 2003. najmanje 21 nacionalni ombudsman istaknuo je da su djeca koja su u sukobu sa zakonom prije svega djeca koja još uvijek imaju ljudska prava.

Oni su predložili da starosno doba za krivičnu odgovornost ne bi trebalo sniziti nego povećati - s ciljem da se postepeno dođe do 18 – i da bi inovativni sistemi koji se bave maloljetnim prestupnicima ispod tog starosnog doba trebalo da im sude s iskrenim naglaskom na obrazovanje, reintegraciju i rehabilitaciju.

Konvencija o pravima djeteta – koju su ratifikovale sve evropske države – traži od vlasti da postave donju starosnu granicu ispod koje se treba smatrati da djeca nemaju sposobnost kršenja krivičnog prava. Ugovor ne navodi koje se starosno doba smatra crtom gdje treba povući granicu. Međutim, Odbor koji nadgleda primjenu Konvencije izrazio je zabrinutost zbog niske starosne granice u nekim državama. U većini evropskih država, djeca se smatraju krivično odgovornom u dobu između 12 i 15 ili 16, ali postoje i primjeri gdje je starosna granica sedam, osam i deset.

Iako je poruka Konvencije o pravima djeteta da bi se trebala izbjeći kriminalizacija djece, to ne znači da bi se prema mladim prestupnicima trebalo ponašati kao da nemaju nikakve odgovornosti. Naprotiv, važno je da se mladi prestupnici smatraju odgovornim za njihova djela i da, na primjer, učestvuju u nadoknadi štete koju su uzrokovali.

Pitanje koje se postavlja jeste koja bi vrsta mehanizma trebalo da zamijeni standardni sistem krivičnog prava u takvim slučajevima. Procedure bi trebalo da prepoznaju štetu koju su žrtve pretrpjele i trebalo bi da natjeraju mladog prestupnika da shvati da takvo ponašanje nije prihvatljivo. Takav poseban maloljetnički mehanizam trebalo bi da ima za cilj priznavanje krivice i sankcije koje rehabilituju.

Upravo u sankcionom procesu nalazimo razliku u odnosu na uobičajenu kriminalističku proceduru. U maloljetničkom pravu ne bi trebalo da bude kažnjavanje. Namjera je uspostaviti odgovornost i, u isto vrijeme, promovisati reintegraciju. Mladi prestupnik trebalo bi da nauči lekciju i nikada ne ponovi loše djelo.

Ovo u stvarnosti nije tako jednostavno. To zahtijeva inovativne i korisne sankcije od strane društvene zajednice. Načelno, trebalo bi da budu uključeni roditelji prestupnika ili drugi pravni staratelji, osim ako to nije kontraproduktivno za rehabilitaciju djeteta. Koji god proces da se izabere, morala bi postojati mogućnost da dijete ospori optužbe ili se čak žali.

Zanimljiva procedura za „smještaj“ uvedena je u Sloveniji. Tamo se slučaj optuženog maloljetnika može prebaciti na posrednika ako se s tim slože tužitelj, žrtva i optuženi.

²⁴ Thomas Hammarberg

Živjeti u demokratiji

Posrednik pokušava da postigne dogovor koji bi bio zadovoljavajući kako za žrtvu tako i za optuženog, te se na taj način izbjegava suđenje.

Jedan aspekt bi trebalo dalje naglasiti: važnost brze reakcije na prestup. Odgođene reakcije – što je problem u nekoliko evropskih zemalja danas – posebno su nepovoljne kada se radi o mladim prestupnicima na čija bi loša djela trebalo gledati kao na poziv u pomoć. (...)

Thomas Hammarberg, Povjerenik za ljudska prava, Savjet Evrope, isječak iz „Dimenzija ljudskih prava u maloljetničkom postupku“, prezentacija održana na Konferenciji za državne tužioce Evrope, Moskva, 5.-6. juli 2006. Izvor: <http://www.coe.int/t/commissioner/>

8.2 Dodatne informacije za nastavnike

Konvencija o pravima djeteta

Usvojena 20. novembra 1989. od strane Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija.

Član 37.

Države potpisnice saglasne su da:

- (a) Ni jedno dijete ne smije biti podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kazni. Ni smrtna kazna ni doživotna robija bez mogućnosti oslobađanja ne mogu se nametnuti kod prestupa koji su počinile osobe mlađe od osamnaest godina;
- (b) Ni jednom se djetetu neće nezakonito i proizvoljno oduzeti sloboda. Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta obavljat će se u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme;
- (c) Sa svakim djetetom lišenim slobode postupat će se humano i s poštovanjem prema urođenom dostojanstvu ljudske osobe, i na način koji uzima u obzir potrebe osobe te starosti. Posebno, svako će dijete lišeno slobode biti odvojeno od odraslih, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta, a imat će pravo da održava kontakt sa svojom porodicom putem dopisivanja i posjeta, osim u izuzetnim okolnostima;
- (d) Svako dijete lišeno slobode imat će pravo na brz pristup zakonskoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, pravo da ospori zakonitost svog lišavanja slobode pred sudom ili drugom nadležnom, nezavisnom i nepristrasnom vlasti i na brzu odluku o bilo kojoj takvoj akciji.”

Član 40.

- (...) 3. Države potpisnice će nastojati da promovišu uspostavu zakona, procedura, nadležnih vlasti i institucija koje se posebno bave djecom za koju se navodi, koja su optužena ili za koju se smatra da su prekršila krivični zakon, i to naročito:
- (a) Određivanjem minimalnog starosnog doba ispod kojeg se smatra da djeca nijesu sposobna učiniti prekršaj prema krivičnom zakonu;
 - (b) Određivanjem mjera postupanja s takvom djecom bez pribjegavanja sudskim postupcima, uz osiguranje punog poštovanja ljudskih prava i pravne zaštite kad god je to primjereno i poželjno.
4. Djeci moraju biti dostupne različite mogućnosti, kao što su naredbe o brizi, usmjeravanju i nadzoru; savjetovanje; uslovna kazna; usvajanje; obrazovni i stručni programi i druge alternative zatvoru, da bi se obezbijedilo da se sa djecom postupa na način koji odgovara njihovoj dobrobiti, a proporcionalan je i okolnostima i prekršaju.”

Izvor: Rolf Gollob/Peter Krapf: *Istraživanje dječjih prava. Planovi časa za osnovnu školu*. EDC/HRE, 5. dio, Strasbourg 2007, str. 77ff.

Za dalje čitanje: Cyndi Banks, *Etika krivičnog prava*, Thousand Oaks, 2004. PDF verzija, poglavlje 5, Svrha krivične kazne, dostupna na <http://www.sagepub.com>.